

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.9

DOI 10.36919/3041-1149(Print).3.2024.13-20

О. А. Тимошенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
ПВНЗ «Європейський університет»
email: olga.tymoshenko@e-u.edu.ua
ORCID ID 0000-0003-0006-1949

**ПРАВО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ НА БЕЗПОСЕРЕДНЄ
ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ З АЛІМЕНТНИМИ ВИМОГАМИ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

У статті досліджено законодавче забезпечення права неповнолітніх осіб на безпосереднє звернення до суду з аліментними вимогами в Україні, охарактеризовано існуючий механізм реалізації цього права за законодавством України, визначено недоліки сучасного стану правового регулювання безпосереднього звернення неповнолітніх осіб за захистом до суду у справах, що виникають із аліментних відносин, а також запропоновано альтернативні засоби щодо подолання цих недоліків. Визначено чинники, що обумовлюють актуальність обраної теми наукового дослідження, зокрема існування сукупності прав, які безпосередньо набувають і здійснюють неповнолітні в межах сімейних, зокрема аліментних, відносин, і потребу в існуванні ефективних механізмів захисту таких прав, недостатнє наукове дослідження співвідношення повної цивільної процесуальної дієздатності та права неповнолітніх на безпосереднє звернення до суду й інші чинники.

Ключові слова: права неповнолітніх, аліменти, сімейне право, судовий захист, право на звернення до суду.

Постановка проблеми та її актуальність. Сім'я відіграє особливе значення для держави, оскільки виступає її фундаментом і виконує комплекс суспільно важливих функцій: репродуктивну функцію за допомогою народження нових громадян і здійснення безпосереднього впливу на демографічну ситуацію в країні; культурно-виховну функцію способом формування в дітей і молоді громадянської свідомості, культури, уявлень про моральні цінності тощо; функцію первинного соціального контролю через формування моделі бажаної для сім'ї та всього суспільства поведінки, застосування впливу на члена сім'ї, що вчиняє аморальні проступки, порушує зобов'язання, встановлені між подружжям, батьками та дітьми; функцію психологічного відновлення за допомогою задоволення потреби в турботі, емоційній підтримці, взаємоповазі. Економічна функція сім'ї полягає в достатньому матеріальному (майновому) забезпеченні членів сім'ї продуктами харчування, одягом, грошовими коштами та всім потрібним для благоустрою житла, а також у формуванні та раціональному використанні сімейного бюджету в інтересах сім'ї.

Навіть цей лаконічний аналіз функціонального призначення інституту сім'ї в суспільстві дає змогу із самого початку зробити ключовий висновок: сім'я виступає основою будь-якої держави у виконанні останньою ряду завдань і може істотно полегшувати здійснення державної політики в різноманітних сферах (соціального забезпечення, охорони здоров'я, боротьби із злочинністю, освіти та науки тощо). Так, виконання державою завдання щодо забезпечення

екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища має прямий зв'язок із вихованням у сім'ї почуття обов'язку не нашкодити природі, піклуватись про екологію та раціонально використовувати природні ресурси. Зі свого боку функція забезпечення економічної безпеки та добробуту в країні, покладена на Україну внаслідок статті 17 Конституції України [1], має тісний зв'язок з економічно-господарською функцією сім'ї, у межах якої матеріальна підтримка батьками своїх неповнолітніх дітей співвідноситься з належною підтримкою повнолітніми дітьми своїх непрацездатних батьків. Оскільки держава не має об'єктивної можливості та матеріальних ресурсів забезпечити достатній рівень життя всього населення й виявляти всі факти недостатнього матеріального забезпечення осіб, зокрема неповнолітніх дітей, належне виконання сім'єю своєї економічної функції має вагоме значення.

У зв'язку із важливою роллю інститут сім'ї для держави поруч з інститутом дитинства та материнства отримав свою конституційно-правову охорону на рівні статті 51 Конституції України [1]. Так само окремої уваги на рівні ч. 2 ст. 51 Основного Закону [1] отримали сімейні майнові відносини щодо утримання батьками дітей до повноліття й обов'язку повнолітніх дітей піклуватись про своїх непрацездатних батьків, що, зокрема, передбачає їх матеріальне забезпечення, яке зі свого боку охоплює належне виконання аліментних зобов'язань.

Хоча сімейне законодавство України є основним джерелом правового регулювання аліментних відносин, воно потенційно неспроможне врегулювати абсолютно всі можливі їх аспекти, оскільки:

- по-перше, відносини щодо виконання аліментних зобов'язань є комплексними та складними й охоплюють не лише сімейно-правову, але й цивільно-, фінансово-, процесуально-, адміністративно- та навіть кримінально-правову природу;

- по-друге, сімейне законодавство не має виступати деталізованою «інструкцією» регулювання абсолютно всіх моментів, пов'язаних з аліментами на дітей, а повинно лише встановити загальні, ключові норми та принципи з приводу тих питань, які можуть породити спір, що цілком узгоджується із загальною засадою регулювання сімейних відносин лише в тій частині, у якій це є допустимим і можливим з погляду інтересів їх учасників та інтересів суспільства згідно із ст. 7 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [2].

Оскільки аліментні правовідносини є сферою виникнення значної кількості спорів, важливим питанням є наявність ефективних механізмів захисту прав та інтересів як управнених, так і зобов'язаних осіб в аліментних відносинах. Будь-яке суб'єктивне право можна умовно представити як симбіоз трьох елементів: право на власні дії, право на чужі дії та право на захист. Оскільки суб'єктивному праву однієї особи завжди протистоїть певна сукупність прав, обов'язків, законних або незаконних інтересів інших осіб, саме право на захист забезпечує реальне існування суб'єктивного права, перетворює його із нормативної декларації в реальну правомочність, посягання на яку матиме негативні наслідки у зв'язку із здійсненням державою чи самим суб'єктом права допустимого впливу на правопорушника. У теорії права поширеною класифікацією форм захисту суб'єктивних прав є їх поділ на юрисдикційні та неюрисдикційні форми, де серед першої категорії центральне місце займає судовий захист, що здійснюється за результатами розгляду справи та відправлення правосуддя виключно незалежним, встановленим законом судом. Незважаючи на реформування судової системи в напрямі розвантаження судів і заохочення суб'єктів права до використання альтернативних способів вирішення спорів, судовий порядок розгляду аліментних справ залишається найбільш поширеним, що актуалізує наукове дослідження права неповнолітніх на звернення до суду із аліментними вимогами як особливої категорії суб'єктів такого звернення.

Високий ступінь актуальності теми цього наукового дослідження обумовлений рядом чинників, а саме: 1) важливим значенням належного виконання батьками свого обов'язку щодо утримання дитини, однією з форм якого є виконання аліментних зобов'язань; 2) сукупністю прав, що не лише набувають, але й безпосередньо здійснюють неповнолітні в межах сімейних правовідносин, що обумовлює потребу в існуванні ефективних механізмів захисту таких прав, зокрема проти посягань з боку законних представників неповнолітньої особи (батьків, опікунів, піклувальників тощо); 3) значною кількістю судових спорів щодо призначення аліментів, неналежного виконання батьками своїх аліментних зобов'язань і стягнення нарахованої

заборгованості за аліментними зобов'язання; 4) недостатнім ступенем наукового дослідження права неповнолітніх на звернення до суду, зокрема з аліментними вимогами; 5) проблематикою співвідношення повної цивільно-процесуальної дієздатності та права неповнолітніх звертатись у суд з аліментними вимогами; 6) поширеністю судового порядку вирішення спорів, що виникають у сфері аліментних правовідносин.

Метою наукової роботи є аналіз права неповнолітніх осіб на звернення до суду із аліментними вимогами, визначення нормативних підстав і порядку такого звернення відповідно до чинного законодавства України, проведення критичного аналізу положень законодавства України й обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення вказаного права неповнолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом правового статусу неповнолітніх як суб'єктів звернення до суду є відповідь на загальне запитання: чи мають неповнолітні взагалі право звертатись до суду в аліментних справах? Для цього потрібно охарактеризувати феномен цивільної процесуальної дієздатності, оскільки саме в межах цивільного процесу розглядаються вітчизняними судами справи щодо аліментів, а також проаналізувати зміст таких понять, як: «право на захист», «суб'єкт захисту права», «право на звернення за захистом до суду», «суб'єкт звернення до суду за захистом» (чи є ці поняття тотожними або якщо ні, то в чому полягає різниця між ними в частині реалізації вказаних прав неповнолітніми). Насамперед варто зазначити, що такі поняття, як «право на захист» та «право на звернення до суду» не є тотожними з огляду на декілька аспектів: 1) право на захист є матеріально-правовою категорією, тоді як право на звернення до суду має суто процесуально-правову природу; 2) звернення до суду ще не гарантує надання захисту відповідному суб'єктивному праву, оскільки таке звернення відбувається в разі уявлення особи про порушення її прав, а захист надається після всебічного, справедливого й об'єктивного розгляду судом справи та встановлення ним факту порушення прав; 3) суб'єкт права на захист і права на звернення до суду в переважній більшості випадків збігається, але це не виключає можливості існування окремо особи, яка потребує судовий захист свого права, та особи, що в її інтересах звертається за таким захистом до суду (наприклад, мати неповнолітньої особи звертається як її законний представник до суду із позовом про відшкодування шкоди, завданої її дитині внаслідок неправомірної дії органу державної влади або з позовом про стягнення на користь своєї дитини аліментів).

Отже, в разі звернення неповнолітньої дитини із аліментною вимогою до суду суб'єкт права на захист і права на звернення до суду збігається в одній особі, водночас сам факт звернення неповнолітньою особою до суду ще не є беззаперечною гарантією отримання нею захисту в суді.

Вітчизняний законодавець відмежовує поняття цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності. Здатність мати (набувати) цивільні процесуальні права й обов'язки (цивільна процесуальна правоздатність) належить абсолютно всім фізичним та юридичним особам унаслідок статті 46 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [3]. Водночас цивільна процесуальна дієздатність, що передбачає можливість здійснювати вже набуті цивільні процесуальні права й обов'язки, належить виключно повнолітнім фізичним особам та юридичним особам [3], оскільки вчинення дій, якими реалізують процесуальні права й обов'язки, можливе саме за наявності достатнього рівня інтелектуального, психічного розвитку, майнової самостійності суб'єкта та його здатності усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Згідно із ст. 32 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) неповнолітня особа, вік якої від 14 до 18 років, має неповну цивільну дієздатність і може самостійно розпоряджатися своїм доходом, здійснювати права інтелектуальної власності, укладати договір про отримання електронних довірчих послуг, договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися внесеним особисто на своєї ім'я вкладом, засновувати юридичну особу та бути її учасником, якщо це не суперечить її установчим документам чи законодавству. Інші правочини неповнолітня особа може вчиняти за наявності згоди своїх законних представників, а правочини щодо транспортного засобу чи нерухомого майна – за наявності ще дозволу органу опіки та піклування [4]. Як бачимо, цивільне законодавство не містить положення про право неповнолітніх в усіх випадках безперешкодно звертатись до суду за захистом своїх прав, так само як цивільно-процесуальне законодавство за загальним правилом поширює режим повної цивільно-процесуальної дієздатності на повнолітніх осіб.

Оскільки в межах процесуальних правовідносин здійснюються захист матеріальних суб'єктивних прав, то інститут процесуальної дієздатності має безпосередній зв'язок з інститутом цивільно-правової дієздатності. Це, зокрема, підтверджується нормою ч. 3 ст. 47 ЦПК України: цивільної процесуальної дієздатності набуває також особа в разі реєстрації шлюбу до повноліття та неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому цим Кодексом, надано повну цивільну дієздатність [3], а саме в разі внесення актового запису про неї / нього як про мати чи батька дитини, після досягнення 16-річчя в разі реєстрації особи як підприємця чи здійснення нею трудової діяльності за трудовим договором [4]. З огляду на вказані положення законодавства варто звернути увагу на те, що право неповнолітніх осіб на безпосереднє звернення до суду з аліментними вимогами регламентовано такими законодавчими положеннями:

- ч. 6 ст. 55 Конституції України, згідно з якою кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права, а отже, це право мають також і неповнолітні особи [1];

- п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України, яким серед загальних засад судочинства визначено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, зокрема незалежно від віку особи [1];

- ч. 2 ст. 47 ЦПК України, відповідно до якої неповнолітні особи можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом [3];

- ч. 3 ст. 47 ЦПК України щодо підстав набуття повної цивільної процесуальної дієздатності до досягнення повноліття [3];

- ст. 45 ЦПК України в частині забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи [3];

- ч. 1 ст. 18 СК України щодо права кожного учасника сімейних правовідносин, який досяг чотирнадцяти років, на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу [2];

- ч. 3 ст. 199 СК України, згідно з якою право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має також дитина, яка продовжує навчання [2].

Так, ч. 2 ст. 47 ЦПК України визначає юридичний склад виникнення в неповнолітньої особи права на звернення до суду особисто, а саме: 1) справа виникає в межах відносин, в яких неповнолітня особа бере участь особисто, а не виключно через свого законного представника; 2) відсутність законодавчої заборони на безпосереднє звернення неповнолітнього до суду в межах конкретної категорії справ.

Хоча законодавець не розмежовує відносини з утримання й аліментні відносини, вважаємо, що це нетотожні категорії, оскільки аліментне зобов'язання є різновидом зобов'язань, з утримання для якого характерні певні специфічні риси, а саме примусовий характер виконання аліментного зобов'язку та його грошова форма. Варто погодитися з думкою В. І. Труби в тому, що «утримання» є більш широким поняттям, оскільки містить у собі взаємний зобов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово [5, с. 45]. Аліментним зобов'язанням є правовідносини, у межах яких один з батьків (боржник) зобов'язаний надавати визначену суму коштів на утримання дитини (аліменти) внаслідок закону, договору або рішення суду, а дитина (кредитор) має право вимагати належного виконання зобов'язаною стороною зобов'язку щодо сплати таких коштів на її користь. Для аліментних відносин характерними є загальні ознаки зобов'язання щодо утримання батьками своїх дітей, однією з яких є ознака особистого характеру таких відносин. Про особисту участь неповнолітньої особи в аліментних відносинах також свідчить ст. 179 СК України, згідно з якою аліменти, одержані на дитину, є її власністю, а законний представник дитини, на ім'я якого сплачуються аліменти, розпоряджається ними за цільовим призначенням у найкращих інтересах дитини [2].

Отже, можна зробити висновок, що в аліментних відносинах неповнолітня особа бере участь особисто. Закон не містить заборони для неповнолітньої особи на звернення до суду з аліментною вимогою, у зв'язку з чим неповнолітні можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді в аліментних справах.

Принцип рівності учасників процесу, що поширюється й на цивільне судочинство, передбачає те, що неповнолітні особи після безпосереднього звернення до суду перебувають у рівному юридичному становищі з іншими особами, зокрема з повнолітніми учасниками процесу, мають загальні процесуальні права й обов'язки, передбачені статтею 43 ЦПК України (право ознайомлюватися з матеріалами справи, подавати докази, надавати пояснення, обов'язок виявляти повагу до суду та інших учасників судового процесу тощо) [3]. У жодний спосіб не порушують принципи рівності, передбачені статтею 45 ЦПК України, механізми забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи. Так, згідно з цією нормою, суд роз'яснює малолітній або неповнолітній особі її права та можливі наслідки дій її представника чи законного представника в разі, якщо за віком вона може усвідомити їх значення. Передбачено також створення судом належних умов для здійснення неповнолітньою особою її прав, визначених законом і передбачених ратифікованим міжнародним договором [3].

Судовий збір під час подання позовної заяви в суд неповнолітніми стягується в загальному порядку відповідно до Закону України «Про судовий збір». Водночас цілком логічним є менший ступінь майнової самостійності та нижчий рівень фінансового становища неповнолітньої особи порівняно із повнолітньою. У деяких випадках неповнолітня дитина повністю економічно залежить від своїх батьків чи інших її законних представників. У разі порушення батьками чи іншими законними представниками свого зобов'язання перед дитиною, зокрема щодо утримання, неповнолітня особа не зможе отримати кошти від такого законного представника для звернення до суду із позовом проти нього. Водночас обмежена фінансова спроможність неповнолітнього не має ставати на заваді його безпосереднього звернення до суду за захистом свого права, зокрема з аліментною вимогою. Оскільки в процесуальному законодавстві немає жодних норм щодо повного чи часткового звільнення неповнолітніх осіб від судових витрат, не виключена можливість застосування в цьому випадку загальних положень цивільного процесуального законодавства, згідно з якими суд, враховуючи майновий стан сторони, може відстрочити або розстрочити сплату судових витрат, зменшити їх розмір чи звільнити від їх оплати повністю або частково [3].

Ці та інші спеціальні правила участі неповнолітніх у процесі, зокрема в межах аліментних справ, не створюють привілеїв для них, а, навпаки, забезпечують рівність у цивільному судочинстві та юридично «вирівнюють» становище неповнолітніх осіб та інших учасників процесу, заповнюючи у такий спосіб відсутність у перших повної цивільно-процесуальної дієздатності.

Повністю погоджуємося з позицією З. Ромовської, яка, роз'яснюючи зміст ст. 18 СК України, зазначає, що нормою цієї статті закріплюється надання дитині, якій виповнилося 14 років, цивільної процесуальної дієздатності. Вона має право самостійно подати позовну заяву, у зв'язку з чим набуває процесуальні права позивача та відповідача (наприклад, у справі про визнання батьківства, стягнення аліментів, скасування усиновлення тощо). Проте в такому разі не можна свідчити про набуття неповнолітнім повної цивільної процесуальної дієздатності, бо ЦПК України визначає випадки участі такої особи в цивільних справах як окремого суб'єкта [6].

Відповідно до ч. 3 ст. 199 СК України право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той із батьків, з ким проживає дочка, син, а також самі дочка, син, які продовжують навчання [2]. Не вдаючись до детального буквального тлумачення цієї норми, визначимо її ключові недоліки та можливі способи її подолання.

По-перше, це колізія ч. 3 ст. 199 СК України з іншими нормами чинного процесуального та матеріального законодавства. Колізійність положень ч. 3 ст. 199 та ч. 2 ст. 47 ЦПК України полягає у тому, що спеціальна норма передбачає єдиний випадок безпосереднього звернення до суду дитини з вимогою про стягнення аліментів – за умови продовження нею навчання після середньої освіти, тоді як загальна норма не має прив'язки до обов'язкового здобуття неповнолітнім професійно-технічної, фахової передвищої або вищої освіти для отримання права на безпосереднє звернення до суду з тією самою вимогою. Наразі серед молоді більшість до 17 років отримують повну середню освіту, у зв'язку з чим дитина, яка продовжує навчання, в розуміння статті 199 СК України, в середньому є неповнолітньою лише впродовж року або менше року з моменту початку навчання. Крім того, буквальне тлумачення ч. 3 ст. 199 СК України

дає підстави стверджувати, що неповнолітня особа, яка тільки здобуває середню освіту або після закінчення школи відмовилась здобувати освіту в будь-якому навчальному закладі, не має права на звернення з позовом про стягнення аліментів, а отже, не має доступу до правосуддя й ефективного механізму захисту своїх прав як учасника сімейних правовідносин, а тому в аліментних відносинах перебуває у нерівному становищі порівняно з іншими дітьми, які продовжують навчання. Тоді як загальна норма ч. 2 ст. 47 ЦПК України надає право кожній неповнолітній дитині особисто здійснити право на захист за допомогою звернення до суду із позовом про стягнення аліментів, що відповідає принципу забезпечення доступу до правосуддя та рівності осіб перед законом і судом. Застосовуючи в цьому випадку формулу подолання юридичних колізій *lex specialis derogat generali*, відразу ставимо для себе запитання: «У межах процесуальних відносин, що виникають з приводу забезпечення судового захисту прав неповнолітньої дитини на отримання аліментів, спеціальною є норма процесуального чи сімейного законодавства?» З одного боку, відносини щодо аліментів на дитину мають чітко виражену сімейно-правову природу, виникають між особливим суб'єктним складом (членами сім'ї), мають специфічні підстави виникнення (кровне споріднення, роздільне проживання дитини й одного з батьків тощо), а з іншого – після звернення із позовом про стягнення аліментів до суду виникають цивільно-процесуальні відносини за участю суду як суб'єкта влади, що внаслідок статті 19 Конституції України має діяти виключно в порядку та на підставах, визначених законом, насамперед процесуальним законом. Незалежно від визначення спеціальної норми в цьому випадку потрібно врахувати, що ч. 3 ст. 199 СК України так само вступає в колізію із ч. 1 ст. 18 цього Кодексу, яка надає право кожному учаснику сімейних правовідносин з 14 років самостійно звертатись до суду за захистом.

Передбачаючи в ч. 3 ст. 199 СК України право дочки, сина, які продовжують навчання, самостійно звернутись із позовом про стягнення аліментів на свою користь, законодавець переслідував мету насамперед надати юридичну можливість повнолітнім дітям до 23 років під час отримання освіти також звертатись до суду з вимогою про стягнення аліментів, а не мету позбавити неповнолітніх права на захист в аліментних відносинах з батьками. Задля попередження різних підходів у правозастосуванні доцільно внести зміни до статті 199 СК України, передбачивши, що *право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той з батьків, з ким проживає дитина, сама неповнолітня дитина, а також самі дочка, син, які продовжують навчання.*

Також недоліком ч. 3 ст. 199 СК України є обмеження сфери її застосування виключно вимогою про стягнення аліментів, з якою дитина може сама звернутись до суду за захистом. Варто зазначити, що аліментні справи мають досить широкий перелік, оскільки з різних аспектів аліментних відносин можуть виникати спори, зокрема щодо призначення судом аліментів, збільшення їх розміру, відшкодування майнової та/або моральної шкоди, завданої неналежним виконанням обов'язку зі сплати аліментів, внесення змін до аліментного договору або визнання його недійсним у разі, якщо він суперечить інтересам неповнолітньої дитини-заявника, щодо заміни способу обчислення суми аліментів, періодичності стягнення аліментів та інші спори.

Як бачимо, аліментні вимоги та вимога про стягнення аліментів не є тотожними поняттями та співвідносяться між собою як ціле та частина. Цілком вірогідною є ситуація завдання істотної шкоди правам чи законним інтересам дитини внаслідок несвоєчасного виконання одним із батьків свого аліментного обов'язку, навіть за умови подальшого погашення заборгованості з аліментів. Наприклад, у зв'язку із простроченням сплати аліментів неповнолітня дитина не змогла здійснити вчасно оплату за навчання в закладі вищої освіти, через що була відрахована. У такому випадку підстав для звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів немає, оскільки заборгованість була погашена добровільно, але існують підстави для звернення до суду з вимогою про відшкодування шкоди. Так само цілком можливою є ситуація, коли за відсутності заборгованості щодо аліментів інтереси неповнолітнього не забезпечені належно через недоліки обраного способу обчислення аліментів, у зв'язку із чим є потреба у звернення до суду з вимогою про зміну способу обчислення аліментів. У зв'язку з цим потрібно внести доповнення до ч. 3 ст. 199 СК України *щодо розширення переліку аліментних вимог, з*

якими неповнолітня дитина сама може звернутись до суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів за умови, якщо задоволення заявленої аліментної вимоги відповідає найкращим інтересам дитини та не ставить її у становище гірше, ніж вона перебуває до моменту звернення до суду.

Висновки. Підсумовуючи проведене наукове дослідження права неповнолітніх осіб на звернення до суду із аліментними вимогами, зробимо такі ключові висновки:

1) потрібно відмежовувати «право на захист» і «право на звернення до суду за захистом», а у разі звернення неповнолітньою дитиною з аліментною вимогою до суду суб'єкт права на захист і права на звернення до суду збігається в одній особі, водночас сам факт звернення неповнолітньою особою до суду ще не є беззаперечною гарантією отримання захисту в суді;

2) право неповнолітніх осіб на безпосереднє звернення до суду з аліментними вимогами має нормативні підстави в національному законодавстві, а саме: ч. 6 ст. 55, п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України, ч. 2 ст. 47, ст. 45, ч. 3 ст. 47 ЦПК України, ч. 1 ст. 18, ч. 3 ст. 199 СК України;

3) у сфері відносин щодо виконання батьками аліментних обов'язків перед дітьми є підстави для застосування ч. 2 ст. 47 ЦПК України, оскільки в аліментних відносинах неповнолітня дитина бере участь особисто, закон не містить заборони для неповнолітньої особи на звернення до суду з аліментною вимогою, у зв'язку з чим неповнолітні можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді в аліментних справах;

4) спеціальні правила участі неповнолітніх у цивільному процесі, заходи, які вживає суд для забезпечення прав та інтересів неповнолітніх осіб у процесі розгляду справ, зокрема тих, що виникають з аліментних відносин, не створюють привілеї для неповнолітнього учасника процесу, а, навпаки, забезпечують рівність у цивільному судочинстві та юридично «вирівнюють» становище неповнолітніх осіб та інших учасників процесу, заповнюючи у такий спосіб відсутність у перших повної цивільно-процесуальної дієздатності;

5) буквальне тлумачення ч. 3 ст. 199 СК України дає підстави стверджувати, що неповнолітня особа, яка тільки здобуває середню освіту або після закінчення школи відмовилась здобувати освіту в будь-якому закладі освіти, не має права на звернення із позовом про стягнення аліментів, а отже, не має доступу до правосуддя й ефективного механізму захисту своїх прав як учасника сімейних правовідносин;

6) доцільно внести зміни до статті 199 СК України та передбачити, що право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той з батьків, з ким проживає дитина, сама неповнолітня дитина, а також самі дочка, син, які продовжують навчання;

7) недоліком ч. 3 ст. 199 СК України є обмеження сфери її застосування виключно вимогою про стягнення аліментів, з якою дитина може сама звернутись до суду за захистом, оскільки перелік аліментних спорів є досить широким, а ефективний захист прав неповнолітнього може бути забезпечений аліментною вимогою, відмінною від стягнення аліментів;

8) доцільно внести доповнення до ч. 3 ст. 199 СК України щодо розширення переліку аліментних вимог, з якими неповнолітня дитина сама може звернутись до суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України / Верховна Рада України : офіційний вебсайт. 1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

2. Сімейний кодекс України / Верховна Рада України : офіційний вебсайт. 2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

3. Цивільний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України : офіційний вебсайт. 2004. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 05.08.2024).

4. Цивільний кодекс України / Верховна Рада України : офіційний вебсайт. 2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

5. Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова. Правознавство*. Одеса, 2014. Т. 19, вип. 3(24). С. 44–49.

6. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.

REFERENCES

1. Konstytutsiya Ukrayiny / Verkhovna Rada Ukrainy [Constitution of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine] : ofitsiynny websayt [The official website]. 1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed: 05.08.2024) [in Ukrainian].

2. Simeynny kodeks Ukrayiny / Verkhovna Rada Ukrainy [Family Code of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine] : ofitsiynny websayt [The official website]. 2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (accessed: 05.08.2024) [in Ukrainian].

3. Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny / Verkhovna Rada Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine] : ofitsiynny websayt [The official website]. 2004. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 05.08.2024) [in Ukrainian].

4. Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny / Verkhovna Rada Ukrainy [Civil Code of Ukraine / Verkhovna Rada of Ukraine] : ofitsiynny websayt [The official website]. 2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed: 05.08.2024) [in Ukrainian].

5. Truba, V. I. (2014). Alimentni pravovidnosyny: vydy ta pravova pryroda [Alimony legal relations: types and legal nature]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu im. I. I. Mechnikova. Pravознавство*. Т. 19, 3(24). Pp. 44–49 [in Ukrainian].

6. Romovs'ka, Z. V. (2009). *Ukrayins'ke simeyne pravo* [Ukrainian family law]. Kyiv : Pravova yednist' [in Ukrainian].

O. A. Tymoshenko. THE RIGHT OF MINORS TO DIRECTLY APPLY TO THE COURT WITH ALIMONY CLAIMS UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

The author examines the legislative provision of the right of minors to directly appeal to the court with alimony claims in Ukraine, characterizes the existing mechanism for the implementation of this right under the legislation of Ukraine, identifies the shortcomings of the current state of legal regulation of the direct appeal of minors to the court for protection in cases arising from alimony relations, and alternative ways of overcoming these shortcomings are also proposed. The factors determining the relevance of the chosen topic of scientific research are identified, in particular, the existence of a whole set of rights that minors directly acquire and exercise within the limits of family, including alimony relations, and the need for the existence of effective mechanisms for the protection of such rights, insufficient scientific research on the ratio of full civil procedural capacity and the right of minors to direct appeal to the court and other factors.

Key words: rights of minors, alimony, family law, legal protection, right to appeal to the court.

Стаття надійшла до редакції 6 вересня 2024 року